

1-бөлім ТАРИХ

Раздел 1 ИСТОРИЯ

Б.Қ. Ақын

ҚАЗІРГІ ЖАПОНИЯДАҒЫ НЕОЛИБЕРАЛДЫ ӘКІМШІЛІК-САЯСИ РЕФОРМАЛАР

Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін жеңіліс тапқан Жапония 1947 жылы күшіне енген түбегейлі өзгерістерге ұшыраған жаңа Конституцияны қабылдап, онда қазіргі жоғары дамыған азаматтық қоғамның институттары мен нормалары – адам мен азаматтың либералды құқықтары және бостандығы, кәсіпкерлікпен айналысу бостандығы мен жеке меншікті құрметтеу, билік тармақтарының бөлінуі мен өзара бақылануы, заңның жоғары тұруы, ұлттық егемендік пен бейбітшілік қағидалары тұжырымдалған.

Жаңа Конституция негізінде құрылған атқарушы билік пен мемлекеттік-әкімшілік басқарудың (МӘБ) жүйесі соғыстан кейін ұзақ жылдар бойы айтарлықтай өзгерістерге ұшыраған жоқ. Атқарушы билік пен МӘБ жүйесіндегі кең ауқымды өзгерістер іс жүзінде XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басында жүзеге асып, Жапон басқарушы табының саяси стратегиясында түбегейлі өзгерістерімен белгілі болды. Осы саяси төңкеріс XX ғ. 70-80 ж. тоғысында орын алып, Я.Накасонэ үкіметі басқа жоғары дамыған елдермен бірге біруақытта жапон мемлекеттік саясатында неолиберализм идеяларын бекіту жөнінде алғашқы шектеулі қадамдарын жасай бастады [1, 5].

Жалпы «неолиберализм» терминіне қысқаша тоқталатын болсақ, «неолиберализм» сөзі «нео» «жаңа» және «либерализм» сөздерінен құрылған. «Либерализм» сөзі 17-18 ғасырларда еуропалық елдерде пайда болған идеялық және қоғамдық-саяси ағым, ол азаматтық, саяси және экономикалық бостандықтар қағидасын жариялайды. Дж.Локк, А.Смит, Ш.Монтескье және тағы басқалардың тұжырымдамаларындағы либерализм бастамалары абсолютизм мен феодалдық ұстанымдарға қарсы бағытталды. Либерализм идеялары алғашқы рет АҚШ Конституциясында (1787 ж.) және Францияның Адам және азамат құқықтары декларациясында (1789 ж.) өз

көрінісін тапты. XIX – XX ғ. басында либерализмнің негізгі ережелері: азаматтық қоғам, жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтары, құқықтық мемлекет, демократиялық саяси институттар, жеке кәсіпкерлік пен сауда жасау бостандықтарын қалыптастырды. Қазіргі либерализм – неолиберализм еркін нарық механизмі экономикалық қызметінің тиімді жұмыс жасауына, әлеуметтік және экономикалық процестерді реттеуге неғұрлым қолайлы жағдай туғызды.

Жапон ғалымдарының арасында «неолиберализм» термині соңғы жылдары көп қолданылып жүр. Көптеген зерттеушілер кейнсианшылдық қағидасы «мемлекеттің жақсы ғұмыр кешуі» (фукуси-кокка) идеологиясынан бас тартып, еркін нарық, жеке кәсіпкерлік қағидаларын барынша пайдалануға басым назар аударуды жөн санайды. Жапон неолибералдары саясаттың әр саласында дағдарыстан өту үшін радикалды шешімдерді қабылдауға шақырады. Экономикада – олар жеке бастаманы қолдауды, мемлекеттік реттеуді шектеуді, жекешелендіру мен орталықтан біршама алшақ болуды (децентрализация), әлеуметтік салада – азаматтардың мемлекет алдында жауапкершілігін азайтуды, әлеуметтік кепілдіктерді алып тастауды дұрыс деп санайды. Бірақ осындай өзгерістерге бару үшін қоғамның қарсылығын жеңетін мықты авторитарлы мемлекет қажет. Қазіргі жапон үкіметі мемлекетті тиімді басқаруды, биліктің әкімшілік ресурстарын күшейтуді қолдаушылар қатарында.

Жапониядағы неолиберализм тұжырымдамасының белсенді түрде жүзеге асырылуы 1990 – 2000 ж. басындағы кезең болып саналады. Бұл кезең Жапония тарихында «Қырғиқабақ соғыстан кейінгі кезең» деген атпен танымал. XX ғ. соңғы он жылында анықталған қосымша факторлардың пайда болуы КСРО-ның құлауы,

социализм жүйесінің жойылуы және «қырғикабақ соғыстың» аяқталуы Қиыр Шығыс пен Тынық мұхиты аймағында жаңа әскери-саяси жағдайдың туындауы жапон үкіметін «форс-мажорлық» жағдайда реформа жасауға күштеді [2, 218]. Бұл факторлар жапон үкіметін біріншіден, осы елдің халықаралық жағдайдағы өзгерістері, екіншіден, либерализм мен нарық бостандығы идеясы туралы ойландырды. Сонымен қатар, әлемдік экономиканың жаһандану процестері ұлттық экономиканы басқаруды жетілдіру, басқа да либералды әдістерді іздестіру міндеттерін ортаға қойды. 1990 жылдың басындағы Жапониядағы қаржы дағдарысы мемлекеттік басқаруды «рационалдандыруды», аппаратты және оның шығындарын қысқартуды қажет етті. Жоғарыда келтірілген факторлар жапон басшылығын 90-шы жылдардан бастап сөзден іске көшуге итермеледі. 1996 жылдың қараша айында сол кездегі премьер-министр Р.Хасимотоның мәліметінде «50 жылдан астам уақыт бойы дамып келген Жапонияның әлеуметтік-экономикалық жүйесі өзара байланысты реформаларды жүргізу барысында тоқырау жағдайында тұрды. Біздің жұмысымыз – ХХІ ғ. лайық жүйе құру» [3, 18]. Елде осындай ауқымды мақсаттарға қолжеткізу үшін конституцияны, парламентті, сайлау, сот жүйелерін, саяси партияларды ұйымдастыру мен т.б. өзгерістер енгізу көзделіп отыр.

Қазіргі әкімшілік реформалар 1980 ж. басында Накасонэ үкіметі билігі кезінде жүзеге аса бастады. 1993 ж. экономика мен қоғамды басқаруды мемлекет тарапынан реттеуді азайту жөніндегі кең ауқымды реформаларды жүзеге асыру мақсатында белгілі қадамдар сол кездегі премьер-министр М.Хосокава тарапынан жасалды; сондай-ақ, маңызды заңдардың бірі «Әкімшілік процедуралар туралы» заң қабылданды. Алайда шынайы жаппай кең ауқымды реформалар Р.Хасимото (1996-1998), К.Обути (1998-2000), И.Мори (2000-2001), Д.Коидзуми (2001 ж. сәуірден бастап) үкіметтері кезінде жүзеге асырылды. Әкімшілік реформаны жүзеге асырудың бастапқы құжатына Әкімшілік реформа жөніндегі Үкіметтік кеңестің 3 желтоқсан 1997 жылғы Қорытынды баяндамасы жатады. Баяндама реформаның міндеттері мен мазмұнын айқындайтын негізгі саяси құжат болып саналады. Кейіннен 1998 жылдың маусым айында Қорытынды баяндаманың ережелерін заңды түрде нығайтқан Орталық министрліктер мен басқармаларды реформалау туралы негізгі заң қабылданды. Баяндама мен Негізгі заң реформасының кешенді тұжырымдамасын (кейде оны «Хасимотоның көзқарасы») ұсынып, реформаның негізгі бағыттарын – бұл мемлекеттің саяси

басшылары болып саналатын премьер-министр мен кабинеттің рөлін нығайту, атқарушы билік орталық аппараты – министрліктер мен басқармалардың құрылымын өзгерту, әкімшілік қызметінің жаңа формалары мен әдістерін енгізу, мемлекеттің кадр саясатын реформалау, өзін өзі басқаратын органдардың құқықтары мен міндеттерін қайта қарастыру және т.б. Осы баяндама мен заңды жүзеге асыру үшін бұрынғы Министрлер кабинеті туралы заң қайта қаралып, жаңадан Кабинет кеңесін құру туралы заң қабылданды. Сонымен бірге, биліктің орталық органдарының жаңа құрылымы мен функцияларын анықтайтын 1999 жылдың шілдесінде тағы 17 заң, ал 1999 жылдың желтоқсан айында – қосымша 61 заң қабылданды. 14 желтоқсан 2000 жылы кабинет 6 қаңтар 2001 жылдан бастап реформалардың жүзеге асырыла бастау туралы шешім қабылданды. Заңдардың бір бөлігі 1 сәуір 2001 жылдан бастап күшіне ене бастады. Сонымен әкімшілік реформаның маңызды бөлігі жүзеге асырылды. Қазіргі Д.Коидзумидің кабинеті қызметіне келетін болсақ, оны Жапониядағы сарапшылар «10 жылға кешіккен тэтчеризм» деп бағалайды.

«New Left Review» британ журналы қазіргі жапон үкіметінің жаңа саяси іс-әрекеттері тұрғысында ой қозғаған Австралия ұлттық университетінің проф. Г.Маккормактың «Коидзумидің жетістіктері» атты мақаласын жариялайды [4, 64]. Бұл мақалада жапон үкіметінің бағдарламасын жүзеге асыру барысында Жапония елінің даму перспективасы сипатталады.

Төрт жылдық мерзімге сайланған Д.Коидзуми соңғы бірнеше онжылдықта өзінің бұрынғы әріптестеріне қарағанда ұзақ билік құрған премьер-министрлердің бірі. Бұл жағдай Коидзумидің өз дәстүрін берік сақтап келген жапондар үшін мемлекетте күрт өзгерістер жасауы наразылық тудыру қаупіне қарамастан реформаларды жүргізуді жалғастырды.

Парламент алдында сөйлеген алғашқы сөзінде Д.Коидзуми «тыйым салынған аймақсыз құрылымдық реформаларды» жүргізу туралы айтты. Осы реформалардың көмегімен Коидзуми мемлекетті экономикалық тығырықтан шығаруды көздеді.

Д.Коидзуми жариялаған үкімет қызметінің жоспары келесі екі бағытта сынға алынды. Біріншіден, «тыйым салынған аймақсыз құрылымдық реформаларды» жүргізу жоспары ешқандай нақты мазмұнмен белгіленбей, нақтылықты қажет етті. Екіншіден, реформаларды жүргізу барысында тұрғылықты халық қиындыққа кезігетіндіктен «мықты саяси басшылық» керек болды.

Осы міндеттерді шешу мақсатында Д.Коид-

зуми бірінші кезекте оның алдыңғы әріптестері тарапынан үкіметтік құрылым реформаларын жүзеге асыру нәтижесінде енгізілген мемлекеттік басқару механизмдерінің новацияларын белсенді пайдалануға көшті. Бұл жерде премьер-министр заң жобасын ұсыну арқылы үкімет басшысының өкілеттілігін кеңейтіп, осының көмегімен Коидзуми кабинетке «маңызды саяси істер бойынша принципиалды бағытты» анықтауға, сондай-ақ, премьер-министрге тікелей көмек көрсететін құрылымдарды күшейтуге ұсыныс жасай алады [5, 54].

Экономикалық тығырықтан шығу тұжырымдамасын жасау үшін Д.Коидзуми Экономикалық және қаржы саясаты жөніндегі кеңесті құрды. Елдің экономикалық курсына жасау барысында Д.Коидзуми кеңеске арқа сүйеуі оның алдын ала Либералды-демократиялық партияда (ЛДП) осы мәселені қарастыруды қолдайтындығы анықталып, Д.Коидзуми мен ЛДП арасында қайшылықтар пайда бола бастады.

Сонымен қатар, үкімет банк жүйесін реттеуді, бюджеттік қаражатты жартылай мемлекеттік компанияларға беруді, құрылым пен басқа да қоғамдық жұмыстардың көлемін қысқартуды қарастырды.

Премьер-министр «Негізгі курстың» «жеті реформа бағдарламасына» қатты көңіл бөлген болатын. Бұл реформалар келесі бағыттарды қарастырды:

1. «Жекешелендіру мен реттеу реформасы». Бұл реформа ерекше заңды тұлға болып саналатын қоғамдық кәсіпорындарды жекешелендіру. Басты міндет жекешелендіру нысандарын зерттеу, әсіресе мемлекеттік пошта қызметін.

2. «Таңдау жасауға қолдау көрсету» реформасы жаңа тауарлар мен қызмет өндірісін реттеу мен жаңа кәсіпорындарды ашып, капиталды осы кәсіпорындардың акцияларына айналдыру мақсатында салық жүйесінде қолайлы жағдай жасауды көздеді.

3. Сақтандыру мүмкіншіліктерін кеңейту.

4. Интеллектуалды капиталды екі есеге арттыру.

5. Жергілікті өзін өзі басқаруды күшейту.

7. Бюджеттік реформаны жүзеге асыру.

Осы жоспарды жүзеге асыру кезінде Коидзуми мен ЛДП арасындағы жан-жал шиеленісе түскен болатын.

Д.Коидзуми тарапынан бұрынғы тәртіпті ұстанбай мемлекеттік шешімдерді жасауы көптеген ықпалды либерал-демократтар тарапынан партияның рөлін төмендетіп, премьер-министр авторитарлы билікке ұмтылыс жасап отыр деп қабылданды. ЛДП беделі ішкі қайшылықтардан басқа партия қайраткерлерінің жемқорлық фактілерінің анықталуы салдарынан да төмен-

дей бастады. Осындай жағдайда Коидзуми үкіметі жеке шешім жасау арқылы жоғарыдағы жоспарды жүзеге асыруды мақсат тұтты. Мысалы, 2005 жылдың тамыз айында жапон парламентінің төменгі палатасы Коидзуми үкіметінің ұлттық пошта қызметін жекешелендіру жөніндегі заң жобасын қабылдамағаннан кейін, Коидзуми императордан тиісті жарлыққа қол қойғызып, парламентті таратып жіберді. Оның үстіне Коидзуми өзі саяси билікке шыққан Либералды-демократиялық партия қатарынан өз қарсыластарын жоя бастады.

Әрине поштаны жекешелендіру мәселесі жөніндегі талас-тартыс премьер-министрдің осындай тосын қадамдар жасауына себеп болған жоқ. Жапон пошта жүйесі қарапайым хаттарды жеткізу қызметінен әлдеқайда кең ауқымды жұмыстарды атқаратын құрылым. Жапон поштасы әлемдегі ең ірі қаржы институты, оның активтері 3 трлн. АҚШ долларын құрайды. Қарапайым пошта қызметтерінен бөлек ол жинақ қассалары мен сақтандыру кеңселерін қамтиды.

Жапон отбасыларының 70% астамы пошта жүйесінде есеп-шоттар ашып, сақтандыру келісім-шарттарына отырған. Пошта қызметкерлерінің саны шамамен 260 мың адамнан тұрады, ал елдегі бөлімшелер саны 25 мыңнан асады. Пошта жапондықтардың өмір-салтының ажырамас бөлігі ретінде қабылданады. Мемлекеттің бақылауында болып келген ол көптеген басқа да мемлекеттік корпорациялар секілді ұзақ уақыт бойы көптеген жапондықтарды зейнетақыға шыққанға дейін жұмыс орынмен қамтамасыз етіп, тұрақтылық сезімін ұялатқан болатын. Поштаны жекешелендіру көптеген жапондықтардың жаппай жұмыстан босауына алып келеді және олардың дүниетанымдық көзқарастарына едәуір әсерін тигізеді.

Премьер-министрдің жоспарына сәйкес пошта жүйесі 2007 жылға дейін төрт кезеңмен реформаланып, 2017 жылға қарсы толығымен жеке меншікке берілуі қажет деп саналды. Коидзумидің неолибералды көзқарастары АҚШ президенті Дж.Буштың ұстанған позициясымен ұқсас болып келеді. АҚШ бұрыннан Жапония үкіметін пошта жүйесін жекешелендіру туралы ұсыныс жасаған. Міне, сондықтан да, Д.Коидзуми жақтастарының парламент сайлауындағы жеңісі Буштың жеңісі деп бағалануда.

Реформаның көздеген мақсаты - Жапонияда жаңа банк және іскерлік мәдениеттің дамуы, сондай-ақ, бұл реформалар қазіргі уақыттың нарықтық механизмдеріне сәйкес болуы қажет. Осы мақсатты жүзеге асыру үшін, мемлекет бұрынғы схема бойынша пошта құрылымына қолдау көрсетуді тоқтатып, нарық қағидаларына

негізделген басқарудың икемді жүйесіне көшуі керек.

Д.Коидзуми жоспары жүзеге асқан жағдайда жапон елінен АҚШ-тың көретін экономикалық пайдасы орасан зор болмақ. Профессор Маккормактің айтуы бойынша АҚШ Жапониядан Ұлыбританияның Қиыр Шығыстағы үлгісін жасап, оған осы аймақтағы американдық мүддесін қорғайтын өкілеттілікті берді. Жапон премьер-министрінің позициясы болса, толығымен Вашингтонның көзқарасымен сәйкес келеді.

Д.Коидзумидің пошта қызметін жекешелендіру үшін жүргізген күресі жапон экономикасын барынша либерализациялауға ұмтылыс жасаудағы маңыздылығын аңғартып отыр. Қазір үлкен мемлекеттік корпорациялар тиімді жұмыс жасамай отыр. Ондағы Адам саны қажетті мөлшерден көп болып, қызметкерлерді басқару өте төменгі деңгейде. Соңында, үлкен мемлекеттік компаниялардағы басқарушы лауазымдарға үміткердің жеке қасиеттеріне қарамай, таныс арқылы тағайындалатыны әкімшілік реформаларды қажет етеді.

Д.Коидзумидің әкімшілік реформаларға өзіндік үлес қосуы ЛДП құрамының жауапты орындарға 26 әйелді тағайындауы болып табылады. Бұл жағдай басқарушы партияны қазіргі заманға сай әрі өзгерістерге әзір екенін аңғартады.

ЛДП-ның қыркүйек айындағы жеңісі – болашақта неолибералды саясаттың күшейетіндігінің көрінісі. Егер осы саясат жүзеге асатын болса, жапондықтар материалдық пайданы қажеттілікпен ұштастырып, күнделікті өмір нормаларынан бас тарту керек болады. Сонымен қатар, премьер-министрдің неолибералды реформаларының алға жылжуымен бірге американдық ықпалдың өсетіндігі сөзсіз.

Әкімшілік реформаларына қатысты оның кабинеті реформаның жеке аспектілеріне басым көңіл бөліп, оларды жетілдіріп нақтылауда. Бұл өзгерістердің басым бөлігі «ашық корпорацияларға» өзгерістер енгізу, басқаруды ақпараттандыруға қатысты кейбір қадамдар жасау және т.б. Реформаның ресми аяқталу мерзімі нақты

айтылмады. Мысалы, ашық корпорацияларды реформа жүргізу 2005 жылға қарсы аяқтау көзделген болса, қалған өзгерістер 2010 жылға қарсы жүзеге асыру көзделді.

Әлбетте, Жапонияда бүкіл саяси жүйені кең ауқымды көлемде реформаның құрамдас бөлігі іс жүзінде атқарушы билік пен мемлекеттік-әкімшілік басқарудың жаңа жүйесінің қалыптасуы жалпы осы тақырыптың кеңінен зерттеуді талап етеді. Мемлекеттік басқарудың жаңа жүйесі халықаралық аренада неолиберализм идеологиясы мен саясаты түрінде таралып жатыр. Алайда осындай кең ауқымды өзгерістер отандық және ағылшын тіліндегі ғылыми әдебиеттерде кешенді, жүйелі әрі толыққанды қарастырылмаған. Көптеген жапон тіліндегі құжаттар, ғылыми еңбектер тілдік кедергілерге байланысты жапонтанушылардан басқа зерттеушілер үшін зерттеу қиындығын туғызады.

1. Сенаторов А.И. Структурные реформы: идеология и политическая борьба// Япония 1998-1999. Ежегодник. - М.: АО «Диалог- МГУ», 1999.
2. Кравцевич А.И. Общественное предпринимательство в Японии. - М.: Наука. 1988. -
3. Голубая книга Японии, Токио 1996 г.
4. Сенаторов А.И. Структурные реформы: идеология и политическая борьба// Япония 1998-1999. Ежегодник. - М.: АО «Диалог- МГУ», 1999.
5. Сенаторов А.И. Япония: крупная реорганизация правительственной структуры. - Проблемы Дальнего Востока. 2000, № 2.

В статье рассматриваются причины возникновения и развития неолиберальных реформ в Японии. Автор статьи делает попытку анализа неолиберальной политики современного японского правительства. Кроме того, автор приходит к выводу, что в целом современное правительство Японии уделяет особое внимание решению вопросов политико-экономического характера путем осуществления неолиберальных реформ.

The article discusses the causes and development of neoliberal reforms in Japan. Author of the article attempts to analyze the neoliberal policies of the modern Japanese government. In addition, the author concludes that, overall, the current Japanese government pays special attention to issues of political and economic considerations through the implementation of neoliberal reforms.

П.Е. Бектурганова, А.С. Идирисова

ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ СИМВОЛИКА АРХИТЕКТУРНЫХ СТРОЕНИЙ «ЗАПРЕТНОГО ИМПЕРАТОРСКОГО ДВОРЦА»

С древних времен Китай, его история и культура привлекает к себе гостей из всех стран мира. Особенно в последние годы резко возрос интерес, как наших соотечественников, так и путешественников со всего мира к этой самой

загадочной и яркой стране Востока. Китай поражает своей положительной энергетикой, яркостью и разнообразием. Здесь соседствуют небоскрёбы не хуже чем, в Нью-Йорке, с памятниками архитектуры, построенными до